

Sociolingvistički status mađarskog i srpskog jezika u Vojvodini

Rad se bavi sociolingvističkim statusom mađarskog i srpskog jezika u Vojvodini sa stanovišta mađarsko-srpskih bilingvala. Ispituje se upotreba i položaj mađarskog i srpskog jezika, stavovi bilingvalnih govornika o njima, njihova funkcionalna specijalizacija, kao i odnos pojedinca i društva prema jezicima. Analizom rezultata utvrđeno je da se sociolingvistički status mađarskog i srpskog jezika razlikuje, kao i da ove razlike mogu zavisiti od faktora kao što su zvanični status jezika, različita percepcija jezika, subjektivan doživljaj pojedinaca, stereotipna mišljenja, ali i od drugih faktora koji se javljaju kako pod uticajem društva, tako i u zavisnosti od pojedinaca.

Uvod

Bilingvizmom (dvojezičnošću) ili multilingvizmom (višejezičnošću) naziva se naporedna upotreba dva ili više jezika u jednoj društvenoj zajednici (Bugarski 2003b: 88). Višejezičnost se ispoljava na društvenom (socijetalni bilingvizam) i na pojedinačnom planu (individualni bilingvizam).

Mađarsko-srpski bilingvizam u Vojvodini se na socijetanom planu smatra narodnim i jednosmernim (asimetričnim) bilingvizmom (Göncz 1999: 98). Termin *narodni bilingvizam* označava masovnu i aktivnu dvojezičnost među pripadnicima etno-jezičkih manjina, koji usvajaju većinski jezik radi mogućnosti društvene asimilacije, sticanja obrazovanja i slično. Kod ovog tipa bilingvizma, bilingvalni su skoro svi pripadnici manjinskog, a eventualno samo neki govornici većinskog jezika (Bugarski 2003a: 119).

Po popisu stanovništva iz 2002. godine, na teritoriji Vojvodine živi oko 300.000 Mađara, koji čine

oko 14% ukupnog stanovništva Vojvodine. U članu 10 *Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* navodi se da pripadnici nacionalnih manjina mogu slobodno upotrebljavati svoj jezik i pismo, privatno i javno. Međutim, u praksi upotreba manjinskih jezika nije uvek moguća, jer za to ne postoje odgovarajući uslovi.

Jezici mogu da funkcionišu kao većinski ili manjinski, a njihov status ne određuje samo broj govornika nego i njihova društvena moć (Bugarski 2003b: 73). U pogledu bilingvizma u Vojvodini, pripadnici drugih jezičkih grupa često percipiraju srpski jezik kao neophodnu alatku. Međutim, on u nekim slučajevima biva posmatran i kao simbol dominacije najveće jezičke grupe u zemlji (Bugarski 1997: 43).

Jezički kontakti u uslovima višejezičnosti često prerastaju u jezičke konflikte. U ovim slučajevima jezik je uglavnom odraz društvenih konflikata prisutnih u datoj zajednici. Oni mogu proisticati iz raznih etničkih, političkih, socijalnih, ekonomskih, administrativnih kao i drugih pripadnosti i interesa (Bugarski 2003a: 90).

U cilju rešavanja komunikacijskih i društvenih problema sprovodi se jezička politika, koja je dugoročni i, pre svega, svesno uloženi trud odobren i podržan od strane države kako bi se zastupljenost i uloga nekog jezika izmenila (Weinstein prema Wardhaugh 1972).

Ovaj rad se bavi sociolingvističkim statusom mađarskog i srpskog jezika sa aspekta mađarsko-srpskog bilingvizma u Vojvodini. Ispituje se status mađarskog i srpskog jezika, stavovi bilingvalnih govornika o njima, njihova funkcionalna specijalizacija, kao i odnos pojedinca i društva prema govornicima određenih jezika. Cilj je bio da se ustanovi status jezika i njihovih govornika, kako bi bilo moguće unaprediti proces jezičkog planiranja u Vojvodini.

Aniko Kovač (1990), Zrenjanin, Hercegovačka 2/b, učenica 3. razreda Zrenjaninske gimnazije

Materijal i metode

Korpus čini anketa sprovedena tokom jula 2008. godine na teritoriji AP Vojvodina. Ispitana su 102 mađarsko-srpska bilingvala. Distribucija ispitanika po godištim je ravnomerna.

Anketa je sastavljena na mađarskom jeziku kako bi se izbegao potencijalni uticaj prisutnosti većinskog jezika na odgovore ispitanika tj. prilagođavanje odgovora, kao i da bi se izbegla eventualna negativna reakcija na pitanja koja se mogu smatrati provokativnim.

Anketa se sastoji od ukupno 21 pitanja koja su podeljena u četiri grupe:

1. pitanja kojima se ispituje uloga i položaj jezika u zajednici;
2. pitanja kojima se ispituju stavovi o mađarskom i srpskom jeziku – predstave, stereotipna mišljenja, kao i predrasude vezane za estetski doživljaj jezika;
3. pitanja kojima se ispituje funkcionalna specijalizacija mađarskog i srpskog jezika – upotreba mađarskog i srpskog jezika u različitim situacijama;
4. pitanja kojima se ispituje odnos pojedinca i društva prema mađarskom i srpskom jeziku.

Analiza i diskusija

Upotreba i položaj mađarskog i srpskog jezika u Vojvodini

Ispitivanjem sociolingvističkog statusa jezika ispituju se društvene pojave i tendencije vezane za ulogu i položaj jezika u zajednici, a pre svega stepen upotrebe jezika.

U tabeli 1 prikazani su odgovori ispitanika na pitanja koje jezike govore i na kojim jezicima umeju da pišu. Kao odgovor na pitanje koje jezike govore, 98% ispitanika je navelo i mađarski i srpski jezik, dok je 2% ispitanika navelo samo mađarski jezik. Kao odgovor na pitanje na kojim jezicima umeju da pišu, 94% ispitanika je navelo i mađarski i srpski jezik, dok je 5% ispitanika navelo samo mađarski jezik. Ispitanici koji nisu naveli da govore ili pišu na srpskom jeziku, najverovatnije tako procenjuju sopstvenu kompetenciju znanja srpskog jezika. Osim mađarskog i srpskog, u odgovorima ispitanika javljaju se i drugi jezici (npr. engleski, nemački, španski, italijanski, francuski).

Tabela 1. Upotreba jezika

upotreba	jezik	
	mađarski	srpski
govori	100%	98%
piše	99%	94%

U tabeli 2 prikazani su odgovori ispitanika na pitanja koji jezik znaju bolje i koji jezik smatraju maternjim.

Tabela 2. Stepen poznavanja jezika

	jezik			
	mađarski	oba	srpski	nijedan
znaju bolje	61%	35%	4%	0%
smatraju maternjim	96%	4%	0%	0%

Kod ovih pitanja jasno se primećuje distinkcija koju ispitanici prave između poznavanja dva jezika na nivou maternjeg i poimanja datih jezika kao maternjih. Iako je više od trećine ispitanika izjavilo da oba jezika poznaje podjednako dobro, oni samo jedan jezik smatraju maternjim – mađarski. Važno je napomenuti da je na pitanje da li smatraju da jedna osoba može govoriti više jezika na nivou maternjeg, 80% ispitanika odgovorilo je potvrdno.

Rezultati analize takođe ukazuju na to da su troje od četvoro ispitanika koji su izjavili da srpski jezik znaju bolje, iste osobe koje su izjavile da oba jezika smatraju maternjim.

Estetski stavovi o mađarskom i srpskom jeziku

Estetski stavovi o jeziku obuhvataju određene predstave, lične ili kolektivne, vezane za estetske osobine pojedinih jezika – da li su određeni jezici lepši, lakši, milozvučniji itd. Ovakvi stavovi su najčešće neosnovani i ne zavise od jezičke strukture već od percepcije pojedinaca. Pojedincu estetska merila nameće kultura u kojoj je odrastao, što znači da se tu ne može govoriti o nekoj univerzalnoj skali vrednovanja (Bugarski 1996a: 165). Na socijalnom planu se, međutim, mogu ustanoviti neke opšte

tendencije koje govore o estetskom doživljaju pojedinih jezika od strane pripadnika neke jezičke grupe.

Najveći procenat ispitanika ocenio je mađarski jezik lepšim i lakšim i izjavio da je to jezik na kojem najradije govori. Podaci o procentualnoj raspodeli odgovora ispitanika na svako pitanje prikazani su u tabeli 3.

Tabela 3. Stav prema jezicima

stav	jezik			
	mađarski	oba	srpski	nijedan
lepši	66%	31%	1%	2%
lakši	55%	26%	15%	4%
radije govori	69%	28%	2%	1%

Na ovakve odgovore utiče niz faktora, kao što su određene predstave, stereotipna mišljenja, pa čak i predrasude. Ovi odgovori mogu biti povezani i s činjenicom da većina ispitanika maternjim jezikom smatra mađarski jezik.

Pitanje koji jezik smatraju lakšim je problematično jer su ispitanici mogli da ga shvate na dva načina: kao pitanje vezano za subjektivni doživljaj pojedinaca, odnosno koliko je određeni jezik težak za njih same, i kao pitanje vezano za gramatičku složenost pojedinih jezika. Ovim se delimično može objasniti tako veliki procenat ispitanika, u odnosu na druga dva pitanja koja ispituju estetske stavove, koji su izjavili da je srpski jezik lakši. On možda nije lakši po subjektivnom doživljaju pojedinaca, ali postoji opšteprihvaćeno uverenje da je u pogledu gramatike jednostavniji od mađarskog (Bugarski 1996b: 166).

Funkcionalna specijalizacija mađarskog i srpskog jezika

1. Socijalni plan

Funkcionalna specijalizacija jezika na socijalnom planu usko je povezana sa pitanjem njihovog formalno-pravnog statusa i predstavlja ostvarivanje prihvaćene jezičke politike, odnosno jezičke ravnopravnosti u različitim domenima (Bugarski 1996a: 57). Odgovori na konkretna pitanja koja se odnose na upotrebu mađarskog i srpskog jezika u određenim situacijama, pokazali su neravnomernu funkcionalnu zastupljenost mađarskog i srpskog jezika. Tabela 4 pokazuje u kojim situacijama ispitanici koriste oba jezika, samo mađarski, samo srpski ili nijedan od navedenih jezika.

Rezultati pokazuju da je upotreba mađarskog jezika zastupljenija u porodičnom okruženju (u razgovorima sa roditeljima ili babom i dedom), dok je van kruga porodice, u društvu, upotreba oba jezika podjednako prisutna. U ovim situacijama, dakle, potrebno je poznavati srpski jezik. Većina ispitanika je izjavila da u javnim institucijama koristi isključivo srpski jezik. Ovo se može smatrati situacijom u kojoj ne postoji ravnopravna upotreba jezika. Naime, u praksi često ne postoji dokumentacija na jezicima etničkih manjina, iako su oni u ravnopravnoj službenoj upotrebi, a zaposleni u javnim institucijama ne poznaju manjinski jezik, čime njegova upotreba postaje nemoguća. Radi snalaženja u javnim institucijama, potrebno je, dakle, poznavati srpski jezik.

Na pitanje koji jezik je korisniji, 68% ispitanika je izjavilo da su oba jezika podjednako korisna, 19% da je mađarski korisniji, 9% da je srpski korisniji i 4% da nijedan od navedenih jezika nije koristan.

U grupu pitanja koja se bave funkcionalnom specifikacijom na socijalnom planu spadaju i pita-

Tabela 4. Funkcionalna specijalizacija jezika

situacija	jezik			
	oba	mađarski	srpski	nijedan
sa roditeljima	5%	94%	1%	0%
sa babom i dedom	5%	92%	0%	3%
u društvu	70%	25%	5%	0%
u školi/na poslu	50%	26%	24%	0%
u javnim institucijama	19%	2%	79%	0%

nja otvorenog tipa, koja se odnose na upotrebu mađarskog i srpskog jezika – u kojim situacijama je korisnije poznavati mađarski ili srpski jezik. Odgovori na ova pitanja bili su veoma raznovrsni. Ispitanici su, sa manjim razlikama, izjavili da oba jezika mogu da koriste u skoro svim sferama života.

U sferi neformalne upotrebe jezika, ispitanici su naveli da mađarski jezik koriste: u mađarskom društvu (30), kod kuće (6), kod sklapanja poznanstava (4), kada putuju (3), kada izlaze (2), tokom komunikacije (2), kada muvaju mađarsku devojkicu (1) i kada razgovaraju sa starijim osobama (1), a srpski jezik: u srpskom društvu (20), gde ne znaju drugi jezik (2), kod sklapanja poznanstava (2) i kada izlaze (2).

Sa teritorijalnog aspekta ispitanici su naveli da mađarski jezik koriste u: Mađarskoj (27), inostranstvu (7), multinacionalnom okruženju (4), manjim mađarskim selima (2) i Vojvodini (1), a srpski jezik u: Srbiji (29), okolini (11), okolnim državama (1) i gradovima (1).

U sferi obrazovanja i kulture ispitanici su naveli da mađarski jezik koriste: u školi (3), kada čitaju (3), kada treba da se prevodi (2), kada gledaju mađarske kanale (2), za usavršavanje (1), kod učenja stranih jezika (1) i kada traže informacije (1), a srpski jezik: u školi (3), u visokoškolskim ustanovama (2), kada čitaju (1) i za usavršavanje (1).

U sferi formalne upotrebe jezika ispitanici su naveli da mađarski jezik koriste: kada rade (2) i u kulturnim ustanovama (2), a srpski jezik u: javnim institucijama (25) i prodavnicama (1).

Ispitanici su takođe naveli da mađarski jezik mogu koristiti: u svakoj situaciji (1) i kada im je potreban (1), a srpski jezik: u svakoj situaciji (4), kada im je potreban (2) i svakodnevno (2).

Primećeno je i da se i mađarski i srpski jezik upotrebljavaju kao tajni jezici. Ispitanici su naveli da mađarski jezik koriste: kada ne žele da ih razumeju (4) i kod psovki, i srpski jezik takođe u situacijama kada ne žele da ih razumeju (1).

Kod pitanja u kojim situacijama je korisno poznavati mađarski jezik, javila su se još dva odgovora. Ispitanici su naveli: da je mađarski jezik korisno poznavati radi zadržavanja nacionalnog identiteta (2) i da ga u Srbiji nigde nije korisno poznavati (2).

2. Individualni plan

Funkcionalna specijalizacija jezika može se posmatrati i sa drugog aspekta: kao izbor pojedinca

na kom jeziku preferira da čita, informiše se i prati medije. Ovaj izbor je u nekim slučajevima ograničen i ovisi o samoj pristupačnosti određenih medija: knjiga, novina, radio i televizijskih stanica. Odgovori ispitanika na pitanja vezana za upotrebu pojedinih jezika u sferi informisanja i praćenja medija prikazani su u tabeli 5.

Tabela 5. Preferencije prema jezicima u medijima

medij	jezik			
	oba	mađarski	srpski	nijedan
knjige	45%	38%	9%	8%
novine	42%	26%	30%	2%
radio	43%	26%	19%	12%
TV	52%	14%	30%	4%

Iz dobijenih rezultata se može zaključiti da postoji tendencija ka ravnomernoj upotrebi mađarskog i srpskog jezika na polju informisanja i praćenja medija. U nekim slučajevima postoje odstupanja koja mogu proizići iz toga što mediji nisu u podjednako meri dostupni na svim jezicima, mada ovaj faktor nije primaran: pojedinci u najvećem broju slučajeva imaju izbor jezika na kojem će se informisati.

Status jezika i govornika mađarskog i srpskog jezika

Statusom jezika i govornika određenih jezika bavila su se dva pitanja sa potpitanjima otvorenog tipa.

Na pitanje da li su imali neprijatnosti dok su govorili na mađarskom jeziku, 29% ispitanika je odgovorilo potvrdno, 71% odrično, dok je na pitanje da li su imali neprijatnosti dok su govorili na srpskom jeziku 4% ispitanika odgovorilo potvrdno, a 96% odrično. Uzroci razlike u procentima mogu se tražiti u odgovorima na pitanja otvorenog tipa.

Odgovori na pitanja otvorenog tipa – zašto su imali ili nisu imali neprijatnosti dok su govorili na mađarskom, odnosno srpskom jeziku – podeljeni su u dve grupe, u zavisnosti od toga da li ispitanici smatraju da je neprijatnost proistekla zbog faktora koji zavise od njih samih ili smatraju da su društvo i okolina na neki način imali uticaj.

Na pitanje zašto su imali neprijatnosti kad su govorili na mađarskom, ispitanici (25) su kao uzroke naveli: da neko nije znao mađarski pa mu se nije svidelo (6), to se naprosto dešava (3), da okolina srpskom daje prednost (3), da nisu svi tolerantni (3), da su ih gledali odozgo (3), da žive u Srbiji (2), da su neke osobe glupe, primitivne (2), da okolina ne voli Mađare (1), da su ih ismejali (1), da ih nisu razumeli (1).

Svi ovi odgovori na neki način uključuju faktor društva i okoline. Ni u jednom slučaju ispitanici nisu naveli sebe kao faktor koji utiče na pojavu neprijatnosti.

Na pitanje zašto su imali neprijatnosti dok su govorili na srpskom jeziku, ispitanici (2) su naveli dva odgovora: da su ih ismejali (1) i da je uzrok neprijatnosti bio to što ne znaju srpski jezik (1).

Prvi odgovor uključuje faktor društva, dok je uzrok drugog odgovora usko povezan sa samim ispitanicima i njihovim nedovoljnim poznavanjem većinskog jezika.

Odgovori na pitanja zašto smatraju da nisu imali neprijatnosti dok su govorili na mađarskom govore o prilagođavanju društvu i okolini. Ispitanici (7) su, naime, naveli: da se obraćaju ljudima na jeziku koji oni znaju (1), da znaju granicu (1), da se prilagođavaju (1).

Međutim, javljaju se i odgovori koji se mogu smatrati uticajem društva. Ispitanici su naveli da nisu imali neprijatnosti: zato što žive u tolerantnom okruženju (2), zato što je okolina navikla na mađarski jezik (1) i zato što ih Srbi vole (1).

Kao odgovore na pitanja zašto smatraju da nisu imali neprijatnosti dok su govorili na srpskom jeziku, ispitanici (20) su takođe naveli prilagođavanje okruženju: obraćaju se ljudima na jeziku koji znaju (2), znaju granicu (1), prilagođavaju se (1).

Međutim, u velikom broju se javljaju i odgovori koji govore o samom uticaju društva i okoline. Ispitanici su naveli da nisu imali neprijatnosti zato što: žive u Srbiji (7), to nikom ne smeta (4), svi znaju srpski (3), srpski jezik je omiljen kod Srba (1) i okruženje je naviklo na srpski jezik (1).

Važno je napomenuti i da neki ispitanici nisu odgovorili na pitanje zašto jesu ili nisu imali neprijatnosti dok su govorili na mađarskom ili srpskom jeziku.

Sociolingvistika ne daje prostor za dalju diskusiju odgovora na pitanja otvorenog tipa. Detaljnija analiza odgovora na ova pitanja moguća je sa stanovišta antropologije, antropološke lingvistike ili sociologije.

Zaključak

Društvena uloga mađarskog i srpskog jezika u Vojvodini, sa gledišta mađarsko-srpskih bilingvala, nije jednaka. Rezultati ukazuju na to da se razlikuje sociolingvistički status jezika, estetski stavovi vezani za mađarski i srpski jezik, funkcionalna specijalizacija jezika, kao i percepcija jezika od strane pojedinca i društva.

Iako je 96% ispitanika izjavilo da maternjim jezikom smatra mađarski, a 61% izjavilo da je to jezik koji bolje zna, njegova upotreba je ograničena. Dok se u porodici i drugim oblicima neformalne upotrebe jezika govornici mogu služiti mađarskim jezikom, u formalnim situacijama i sferama javne upotrebe neophodno je poznavati srpski jezik.

U percepciji mađarskog i srpskog jezika od strane njihovih govornika sa aspekta pojedinca i društva, po oceni ispitanika, postoje razlike. 29% ispitanika navelo je da su imali neprijatnosti dok su govorili na mađarskom jeziku, dok je 4% ispitanika navelo da je imalo neprijatnosti dok su govorili na srpskom jeziku.

Sa estetskog stanovišta, oko 60% ispitanika smatra mađarski jezik lepšim, lakšim i jezikom kojim radije govori. Ovi stavovi mogu se javiti pod uticajem toga što oni mađarski jezik smatraju maternjim, ali je moguće da su oni posledica i određenih predstava, stereotipnih mišljenja, pa čak i predrasuda vezanih za jezike.

Pojave i tendencije koje su primećene tokom ovog istraživanja potrebno je detaljnije proučiti. Ispitivanje društvene uloge jezika sa čisto lingvističkog aspekta nije dovoljno za izvođenje uopštenih zaključaka. Radi stvaranja što kompletnije slike, potrebno je proučiti antropološke, sociološke, kao i psihološke aspekte koji se javljaju u bilingvalnim zajednicama.

Rezultati ovog rada mogu poslužiti i kao smernice za dalja istraživanja u ovim oblastima, kao smernice za istraživanja vezana za bilingvizam i njegove prateće pojave, kao i u cilju unapređivanja jezičkog planiranja.

Literatura

Bugarški R. 1996a. *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja štampa.

Bugarški R. 1996b. *Lingvistika o čoveku*. Beograd: Čigoja štampa.

Bugarški R. 1997. *Jezik u kontekstu*. Beograd: Čigoja štampa.

Bugarški R. 2003a. *Jezici*. Beograd: Čigoja štampa.

Bugarški R. 2003b. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.

Göncz L. 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest: Osiris MTA.

Wardhaugh R. 1972. *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.

Aniko Kovač

Sociolinguistic Status of Hungarian and Serbian Languages in Vojvodina

This study examines the sociolinguistic status of Hungarian and Serbian languages in Vojvodina from the aspect of Hungarian-Serbian bilinguals.

The corpus consists of a survey conducted during July 2008 on the territory of AP Vojvodina. The questionnaire, consisting of 21 questions, was filled out by 102 Hungarian-Serbian bilinguals.

The questionnaire was given in Hungarian language to avoid possible influence of the majority language, Serbian, i.e. answer appropriation, and also to evade potential negative reactions to questions that might be considered provocative.

The study examined the use and status of the Hungarian and Serbian languages, the attitude of bilingual speakers towards them, their functional spe-

cialization, and the relations towards the languages and their speakers of the individuals as well as the society.

The analysis shows that the sociolinguistic status of the Hungarian and Serbian languages is not identical.

Although 96% of the respondents declared that they consider only the Hungarian language as their native language, and 61% of them declared that they know Hungarian better than any other language, its use is limited. While at home and during other forms of informal use of the languages, the speakers can use Hungarian, in formal situations and the spheres of public usage, knowing the Serbian language is necessary.

In the view of the speakers of the Hungarian and Serbian languages from the aspect of individuals and society, some differences exist. 29% of the respondents have declared that they had unpleasantness while speaking in Hungarian and 4% of them declared that they had unpleasantness while speaking in Serbian.

From the aesthetic point of view about 60% of the respondents have declared that they consider the Hungarian language more beautiful, easier and the language they prefer speaking in.

These differences may occur as a result of a variety of factors. They can be the consequence of the official status of the languages, their different perception by the speakers, related to their subjective experience, influenced by certain assumptions, stereotype believes, and other factors which can be considered the result of the society's as well as the individuals' influence. 